

CECYLIA LESZCZYŃSKA

EKONOMIA NA UNIWERSYTECIE WARSZAWSKIM W XIX W. I W DRUGIEJ RZECZYPOSPOLITEJ

W epoce Królestwa Polskiego

Ekonomia jako przedmiot dydaktyczny pojawiła się na polskich uczelniach - wileńskiej i krakowskiej - w końcu XVIII w. W Wilnie wykłady prowadził ks. Hieronim Stroynowski (1752-1815)¹, autor opracowania *Nauka prawa przyrodzonego, politycznego, ekonomiki politycznej i prawa narodów* (Wilno 1785), uważanego za pierwszy podręcznik ekonomii. W Krakowie wykładał ks. Antoni Popławski (1739-1799), należący do zgromadzenia pijarów. Stroynowski i Popławski byli pod silnym wpływem francuskiej myśli fizjokratycznej, studentom zalecali studiowanie *Tableau économique* François Quesnaya (Wersal 1759).

Początki ekonomii w ośrodku warszawskim sięgają czasów Księstwa Warszawskiego i powstałych w tym okresie wyższych szkół prawniczych. W 1816 r. stały się one częścią wydziału prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Szkoła Prawa powstała w 1808 r., jej projekt w dniu 18 marca zatwierdził książę warszawski Fryderyk August, a 1 października w pomieszczeniach pałacu Feliksa Łubieńskiego (ministra sprawiedliwości)

rozpoczął się pierwszy rok akademicki. Szkołę Nauk Administracyjnych powołano 22 maja 1811 r. i dołączono do Szkoły Prawa². Minister oświaty Stanisław Kostka Potocki traktował obie szkoły jako wydziały jednej uczelni, nazywał ją także Szkołą Prawa i Ekonomii Politycznej. Miała ona kształcić fachowe kadry dla administracji Księstwa w związku z wprowadzeniem prawodawstwa francuskiego. Szkoły podlegały jednej Radzie Dozorczej, a studenci mogli studiować jeden z kierunków albo oba równolegle.

Nauki ekonomiczne mieściły się w programie nauk administracyjnych i zawierały wykład z ekonomii politycznej oraz statystyki³. Statystyka była nauką opisującą gospodarczy i ludnościowy stan kraju. Poważnych problemów nastroczało władzom szkoły znalezienie odpowiednich wykładowców. Wykłady z ekonomii prowadził profesor prawa cywilnego Franciszek Ksawery Szaniawski (1768–1830), na podstawie książki Christiana von Schlözera, *Początki ekonomii politycznej*⁴. Statystykę wykładał Wawrzyniec Surowiecki (1769–1827), który był ekonomistą, statystykiem, prowadził badania z historii gospodarczej, geografii, etnografii i antropologii, badał historię wczesnej słowiańszczyzny. Podczas wykładu inauguracyjnego otwarcie Szkoły Nauk Administracyjnych, w dniu 1 października 1811 r., Surowiecki zwrócił uwagę na rangę ekonomii: „[...] głównym jej przedmiotem jest wysledzić źródła zamożności, ukazywać stan ich użytku, wymiarkować stosunki płodów natury, rozważać ich względ do potrzeb środków, przemysłu i liczby mieszkańców”⁵. Niestety władzom szkoły nie udało się zatrzymać tego znakomitego uczonego, w 1812 r. odszedł on do Dyrekcji Edukacji.

W 1812 r. wykłady z ekonomii politycznej przejął od Szaniawskiego Dominik Krysiński (1785–1853). Studiował on w Berlinie, potem w Paryżu, tam poznał piśmiennictwo jednego z najwybitniejszych ekonomistów, przedstawiciela ekonomii klasycznej, Jeana-Baptiste’a Saya⁶. Po powrocie do Warszawy Krysiński został profesorem w Szkole Prawa i Nauk Administracyjnych, gdzie oprócz ekonomii wykładał naukę finansów i statystykę⁷. Swoją pracę naukową i dydaktyczną kontynuował na utworzonym kilka lat później uniwersytecie. Warto wspomnieć, że minister Potocki do objęcia katedry ekonomii zachęcał także Fryderyka Skarbka (1792–1866), który zaliczany jest do najbardziej znanych polskich ekonomistów epoki. Skarbek przed objęciem posady „wyjechał do Francji, aby się w tym kierunku wyspecjalizować”⁸.

Uniwersytet Królewski w Warszawie został utworzony postanowieniem królewskim z 19 listopada 1816 r.⁹ Pracami organizacyjnymi zajmowała się powołana w grudniu 1816 r. Rada Ogólna, uprawnienia w tym zakresie nadała jej Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia

Publicznego [KRWRiOP]. Pracami Rady kierował Stanisław Staszic¹⁰. Zasady funkcjonowania uniwersytetu określał dokument „Tymczasowe urządzenie wewnętrzne Uniwersytetu Królewsko-Warszawskiego”, wydany w kwietniu 1818 r. W niedługim czasie miał go zastąpić statut uczelni. Ostatecznie projekty opracowane w 1818 r. i w 1821 r. nie weszły w życie, moc obowiązującą zachowało zatem „Tymczasowe Urządzenie...” z odpowiednimi zmianami dokonywanymi przez KRWRiOP¹¹. Określono w ten sposób strukturę organizacyjną, zasady powoływania władz, nominacji profesorskich, grupy przedmiotów w ramach wydziałów (szczegóły ustalały poszczególne wydziały), zasady studiów i przyjęć studentów¹².

Wydział Prawa i Administracji, w ramach którego wykładano przedmioty ekonomiczne, dzielił się na dwa oddziały: prawa i administracji. Oddziały w pewnym sensie odpowiadały współczesnym kierunkom studiów. Prace przygotowawcze dotyczące organizacji wydziału rozpoczęły się w 1816 r. Stanisław Staszic zwrócił się do profesorów szkoły administracji z czasów Księstwa z pytaniem o propozycje programowe. Krysiński proponował, by w zakresie nauk administracyjnych wykładane były: ekonomia polityczna, prawodawstwo policyjne, nauka finansów, statystyka Polski i „krajów obcych”, a także technologia i nauka leśnictwa. Edukacja powinna trwać trzy lata, do nauk ekonomiczno-prawno-finansowych potrzebni byłiby dwaj profesorowie: jeden wykładałby nauki ekonomiczne, drugi statystykę. Proponował też włączenie nauk administracji do Wydziału Filozofii¹³. Projekt ten nie znalazł uznania Towarzystwa Elementarnego (organu doradczego KRWRiOP, przygotowującego m.in. statut uczelni). W ramach oddziału administracji miały być zorganizowane trzy katedry, przy czym przedmioty ekonomiczne przypisane były do dwóch z nich¹⁴.

Katedrę ekonomii politycznej objął Krysiński, od stycznia 1817 r. oprócz ekonomii wykładał naukę finansów, przejściowo także statystykę¹⁵. Był przedstawicielem ekonomii klasycznej, w swoich pracach odwoływał się głównie do teorii Saya¹⁶. Stał na stanowisku, że „ekonomia polityczna jest fundamentalną całością administracji krajowej podstawą”. Doceniał wagę prawodawstwa Księstwa Warszawskiego zbudowanego na wzorach francuskich. W swoich tekstach krytykował fiskalizm i protekcyjnizm celny, który zaburzał wolny handel i sprzyjał podnoszeniu cen krajowych. Jako zwolennik liberalizmu gospodarczego krytycznie oceniał politykę gospodarczą ministra Franciszka Ksawerego Druckiego-Lubeckiego, w tym protekcyjnizm celny oraz inwestycje publiczne finansowane ze środków budżetowych. Wykłady prowadził do 1818 r. – katedrę opuścił wiosną, gdy został deputowanym do Sejmu Królestwa Polskiego. Po upadku powstania listopadowego nie sprawował już urzędów politycznych i stanowisk naukowych.

W październiku 1818 r. wakującą po Krysińskim katedrę objął Skarbek. W kwietniu 1819 r. przedłożył Radzie Ogólnej Uniwersytetu „idealny plan” – jak to określił – organizacji nauk administracyjnych. Zwrócił uwagę na nieadekwatną do wykładanych treści nazwę „nauki administracyjne”, za niewłaściwe uznał też powiązanie nauk administracyjnych z Wydziałem Prawa i Administracji. Zaproponował powołanie odrębnego wydziału polityczno-administracyjnego lub wydziału nauk politycznych oraz – z uwagi na możliwość nadawania stopnia doktora – połączenie go z wydziałem filozoficznym¹⁷. Według tego projektu wydział ów dzielić się miał na dwa oddziały: właściwej polityki (nauk politycznych) i ekonomii politycznej ze zmienionym zakresem przedmiotów¹⁸.

Władze uczelni i ministerstwo oświaty ustosunkowały się do projektu pozytywnie, uznały jednak, iż nie ma możliwości zmiany struktury wydziałów, która została określona postanowieniem królewskim powołującym Uniwersytet. Jednocześnie zgodzono się, że rozległy program zajęć w ramach nauk administracyjnych wymaga zatrudnienia drugiego wykładowcy. Zgodnie z rekomendacją Skarbka został nim kilka lat później Stanisław Kunatt (1799–1866), magister prawa i administracji Uniwersytetu z 1820 r. Przed objęciem posady został wysłany na 3-letnie studia zagraniczne.

Pierwszy pełny program nauczania na Wydziale Prawa i Administracji został – po długich dyskusjach – zatwierdzony przez Komisję Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 29 września 1819 r. Studia były 3-letnie, w programie nauk administracyjnych znalazły się następujące przedmioty: na I roku studiów – ekonomia polityczna (3 godziny tygodniowo), fizyka i chemia; na II roku – nauka administracji, nauka finansów (oba przedmioty po 3 godziny tygodniowo), nauka policji (1 godzina tygodniowo) i statystyka (2 godziny tygodniowo). Wszystkie wykłady prowadził Skarbek. Po reorganizacji w 1821 r. zakres przedmiotów uległ zmianie i podzielony był na:

a) nauki główne: ekonomia polityczna, nauka administracji, nauka finansów, nauka policji administracyjnej, statystyka, agronomia, technologia i chemia stosowana; corocznie wykładana była tylko ekonomia, pozostałe przedmioty – co trzy lata, studenci rozpoczynający edukację mieli zapisywać się na przedmioty, które były wykładane właśnie w danym roku;

b) nauki pomocnicze: przedmioty historyczne i prawne (wskazano ich 11); studenci mogli też być słuchaczami wykładów prowadzonych na Wydziale Filozofii¹⁹.

Kolejną reformę przeprowadzono w 1826 r., wprowadzony wówczas układ przedmiotów nie uległ większym zmianom, aż do zamknięcia Uniwersytetu w 1831 r. Do nauk obowiązkowych dla uczęszczających wyłącznie

na administrację (studia 3-letnie) zaliczano: na I roku – 6 przedmiotów, w tym ekonomię polityczną, religię, historię powszechną, fizykę, chemię, leśnictwo; na II roku – 5 przedmiotów, w tym naukę administracji i finansów, filozofię, prawo kościelne, prawo polskie wraz z historią prawa, literaturę; na III roku – statystykę i policję, prawo handlowe, prawo kryminalne, prawo cywilne i postępowanie cywilne, kryminalne oraz prawo publiczne. Uczęszczających na prawo i administrację (studia 4-letnie) obowiązywały wybrane przedmioty z obu działów, przy czym ekonomia polityczna wykładana była na II roku, nauka administracji i finansów na III, a statystyka na IV²⁰.

Wydział Prawa i Administracji był bardzo liczny, jego studenci stanowili prawie połowę studentów Uniwersytetu. Mogli studiować prawo, nauki administracyjne bądź oba kierunki równocześnie (wtedy mieli 4-letni cykl studiów, na I roku obowiązywały ich zajęcia z nauk pomocniczych, na pozostałych – wykłady z głównych nauk prawnych i administracyjnych). Najwięcej osób studiowało prawo, nieco mniejsza liczba słuchaczy łączyła prawo i administrację, sama administracja miała najmniejszą liczbę studentów²¹.

Najwybitniejszym profesorem uniwersyteckiej ekonomii był Fryderyk Skarbek²². Prowadził on wykłady z ekonomii politycznej „czystej” oraz stosowanej (nauka administracji), a także z innych przedmiotów przypisanych do jego katedry. Studiował w Paryżu w Collège de France (1809–1811), uczestniczył w seminarium Piotra Maleszewskiego (myśliciela i pisarza ekonomicznego), ekonomii politycznej uczył się u Camille’a Saint-Aubina. Po powrocie do kraju w 1811 r. przez pewien czas był urzędnikiem w Ministerstwie Skarbu. W 1819 r. uzyskał stopień doktora filozofii na Uniwersytecie Jagiellońskim [UJ], a w maju 1820 r. otrzymał nominację i tytuł profesora stałego UW²³.

W wykładach z ekonomii „czystej” Skarbek nawiązywał do ekonomii klasycznej Adama Smitha. Wykład obejmował kilka grup zagadnień: a) produkcja bogactw, w tym elementy teorii wartości, rola pracy i podziału pracy, rola kapitału, rola pieniądza; b) podział bogactwa (płace, zyski, rola ceny); c) konsumpcja prywatna i publiczna; d) cyrkulacja, w tym obieg pieniądza, wolność handlowa, monopole, kredyt, banki.

Wykłady z nauki administracji (Skarbek prowadził je do 1826 r., potem objął je Kunatt) obejmowały elementy prawa, polityki gospodarczej, własności. Zwracał w nich także uwagę na czynniki oddziałujące na handel, podkreślał rolę edukacji. Kurs dotyczący finansów podejmował zagadnienia z zakresu finansów publicznych (dochody podatkowe, wydatki, dług publiczny itd.). Skarbek wskazywał, iż podstawą opodatkowania powinien być czysty dochód, zaś opodatkowaniem powinny rządzić następujące